

ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ესთეტიკური პოლისტადიურობა

მიუხედავად იმისა, რომ კაცობრიობას ფოლკლორის სამეცნიერო შესწავლის უმდიდრესი გამოცდილება გააჩნია, რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა ჟღერდეს, ფოლკლორის ესთეტიკური ბუნების, ესთეტიკური რაობის, მისი, როგორც კულტურის თავისთავადი მოვლენის, ესთეტიკური იერსახის განმსაზღვრელი პრინციპების კვლევას ყველაზე ნაკლები ყურადღება ეთმობა. ეს განსაკუთრებით ხაზგასმით ქართული ფოლკლორისტიკის მისამართით შეიძლება ითქვას.

როგორც ჩანს, ამ შეუსაბამობას აქვს თავისი ლოგიკური ახსნა, თუმცა, ამჟამად ამის კვლევას არ შევუდგებით. ჩვენს ამოცანად გვსურს დავსახოთ, ფოლკლორის, სახელდობრ, მუსიკალური ფოლკლორის, და კიდევ უფრო კონკრეტულად, ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ერთი მნიშვნელოვანი, მრავლისმეტყველი თავისებურების განხილვა ესთეტიკურ ქრილში. ვგულისხმობთ მოვლენას, რომელიც მეტ-ნაკლები ხარისხით მსოფლიოს ყველა ხალხის ფოლკლორში იჩენს თავს, ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში კი განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება; ამასთან, იგი სპეციფიკურად ფოლკლორული მოვლენაა და მას პროფესიულ ხელოვნებაში ფაქტობრივად არა აქვს ანალოგია. ეს გახლავთ სხვადასხვა ეპოქის ისტორიულ-სოციალურ პირობებში შექმნილი, სახისმეტყველების პრინციპებითა და ენობრივი სირთულის ხარისხით ძირეულად განსხვავებული ფოლკლორული ნაწარმოებების თანაარსებობის საკითხი.

ერთი შეხედვით, აქ უცნაური თითქოს არაფერია. მარტივი და რთული, ნაკლებად განვითარებული და ზედმინევენით რაფინირებული, ისტორიულ-ესთეტიკურ დროებათა ნიშნით აღბეჭდილი მხატვრული ნიმუშების ერთდროული არსებობა სრულიად ბუნებრივი, ჩვეულებრივი, არაფრით გამორჩეული ფაქტია პროფესიული ხელოვნების ნებისმიერი დარგისთვის, თუნდაც იმავე პროფესიული მუსიკისთვის. ამავე დროს, ეს ობიექტური რეალობაა ყოველი ერის ხალხურ შემოქმედებაში, მაგალითად, ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში, რომლის შემქმნელი ხალხი მე-20 საუკუნის ჩათვლით, თვით უკანასკნელ დრომდე, ასრულებდა მუსიკალური ფუძე-ენის ინტონაციურ ბირთვებზე აგებულ საკულტო თუ სანესო სიმღერებსა და სუფრული ჟანრის ურთულეს ნიმუშებს, არქაული იერის, მარტივი მუსიკალურ-მხატვრული სტრუქტურის შელოცვებსა თუ მითვლებს და გრანდიოზული მასშტაბის შრომის სიმღერებს, ნადურებს, ერთ-ერთი „დიდებას“, „ლაზარეს“, „იავნანას“ და სამხმთან „ჩაკრულოსა“ თუ „მრავალჟამიერს“. მაგრამ ფოლკლორში უბრალო მღერასთან ანუ უბრალო შესრულებასთან არა გვაქვს საქმე და არც შეიძლება გვქონდეს, ვინაიდან აქ შესრულება მუდამ წილნაყარია შემოქმედებასთან და, ფაქტობრივად, მასთან ერთად ამბივალენტური ბუნების მქონე რთულ ესთეტიკურ მოვლენას წარმოადგენს, რასაც „ფოლკლორული შემოქმედება“ შეგვიძლია ვუნოდოთ. სწორედ ეს არის ის ერთი უმთავრესი ფაქტორი, რაც ზემოხსენებულ მოვლენას პარადოქსულ ელფერს სძენს.

ფოლკლორში სინამდვილისადმი დამოკიდებულების ესთეტიკური გამოხატვის თავისებურებას წარმოადგენს დამთხვევა, თითქმის იგივეობა საკუთრივ შემოქმედებისა და ე.წ. შესრულებისა, ესთეტიკური განცდის ობიექტისა და სუბი-

ექტისა, აქედან გამომდინარე, მხატვრული საქმიანობის ობიექტისა და სუბიექტისა. მხოლოდ ფოლკლორში იჩენს თავს ცნობილი ტრადის – ავტორი – შემსრულებელი – შემფასებელი – ერთიანობა, რომლის ორგანულ მთლიანობას უზრუნველყოფს ხალხი, როგორც „ერთიანი კრებითი სუბიექტი“ (Árnáð, 1966:21).

შესაბამისად, როდესაც მოცემული ერის რეალურად მჟღერ მუსიკალურ-ფოლკლორულ ნიმუშებში ჩვენ ვხვდებით ეპოქალურად, ესთეტიკურად, მხატვრულ-ენობრივად სრულიად განსხვავებული ნიშან-თვისების მქონე ერთეულებს, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფოლკლორული ონტიურობის გამო თითოეული მათგანი არა მარტო სრულდება, არამედ გამუდმებით იქმნება მოცემული დროის კრებითი სუბიექტის (Árnáð, 1966:21) მიერ და რეპროდუცირების უწყვეტი პროცესის წყალობით იძენს ყოფიერებას. ანუ, საუბარი გვაქვს არა უბრალო თანაარსებობაზე, ერთსა და იმავე დროში, ერთსა და იმავე საზოგადოებაში მათ ერთდროულ ემპირიულ მოცემულობაზე, არამედ სპეციფიკურ შემოქმედებით პროცესზე. იგი, წესით და რიგით, ღრმად წინააღმდეგობრივ ესთეტიკურ პლანში უნდა მიმდინარეობდეს, რასაც შინაგანი წინააღმდეგობები და შეჯახებები უნდა მოსდევდეს, მაგრამ, როგორც ცნობილია, ფოლკლორში მსგავსი არაფერი შეინიშნება.

ამასთან, ფოლკლორი, როგორც მხატვრული ნაწარმოებების მატერიალურად არაფიქსირებული გადაცემის ხელოვნება, მოკლებულია იმის საშუალებას, რომ მრავალსაუკუნოვანი მემკვიდრეობა წერილობითი სახით შემოუნახოს შთამომავლობას. სწორედ თაობიდან თაობაზე ცოცხალი, ზეპირი გადაცემა წარმოადგენს ფოლკლორული ნაწარმოების ცხოველმყოფელობის ერთადერთ ფორმას და, იმავდროულად, მის არსებით ესთეტიკურ კატეგორიას. ამიტომ, სახისმეტყველების სირთულითა და ხარისხით განსხვავებული ფოლკლორული ნიმუშების თანაარსებობასა და თანაქმნადობას ვერც მათი ოდესღაც შექმნილი და შემდგომი მატერიალური შენახვა-გადაცემის მექანიზმით ავხსნით.

თუკი ერთხელ, ერთმა რომელიმე თაობამ მსოფლმხედველობითი, ესთეტიკური, სოციალური თუ რაიმე სხვა მოტივით უარი თქვა ფოლკლორულ ნიმუშებზე, აღარ გადასცა ისინი მომდევნო თაობას და ამოშალა საკუთარი მეხსიერებიდან, არ არსებობს მათი გადარჩენის არანაირი გზა. გადარჩენის ერთადერთი საშუალება იქნება, თუკი თავად ხალხი ინებებს ამ ფოლკლორული ნიმუშების რეანიმაციას და მოახდენს მათ აქტუალიზებას, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ხალხის ცნობიერების რომელიმე შრეშია დაღეჟილი. ამ დროს ამოქმედდება ფოლკლორისტიკაში კარგად ცნობილი ფოლკლორული ნაწარმოების ლატენტური, ფარული არსებობის წესი (Í ðáððü, 1961). თუმცა, მივიწყებულის გაცოცხლება და მისი შემდგომი ფუნქციონირებაც ისევ ზეპირი მეხსიერებით განხორციელდება.

ასე რომ, ზეპირობა, გარდა იმისა, რომ ფოლკლორის განუყოფელი ატრიბუტია, ამასთან ქმედითი საშუალებაცაა ყოველივე ესთეტიკურად დრომოჭმულის დასავიწყებლად. არანერილობითი ტრადიციის ხელოვნება, როგორც ხალხის ყოფის ნაწილი, ცოცხლობს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ხალხური შემოქმედების მხატვრული სახეები უწყვეტ კავშირში იმყოფებიან ხალხის მსოფლმხედველობასთან და ისინი ერთმანეთს იდეურად და ესთეტიკურად შეესატყვისებიან (Í ðòèááñéèé, 1977). ამიტომ, ფოლკლორული ნაწარმოების არსებობის, მისი გადარჩენისა და საუკუნეთა ტევრში გამოვლის ფაქტი თავისთავად მოწმობს მის აქტუალობასა და ესთეტიკურ ვარგისიანობას. ფოლკლორული ნაწარმოების სოციალურ-ესთეტიკური ფუნქციონირება, ჩვენი აზრით, ფოლკლორის ერთ-ერთი უმთავრესი აქსიოლოგიური კრიტერიუმი.

აქედან გამომდინარე, ფოლკლორში ყველაფერი თანამედროვეა, ახალიც, ძველიც; უფრო მეტიც, თავად ახლისა და ძველის ცნება ფოლკლორისტიკისთვისაა ცნობილი და ღირებული, თორემ ფოლკლორი მას არ იცნობს, შესაბამისად, არც ითვალისწინებს. ფოლკლორისთვის ყველაფერი თანადროულია და, აქედან გამომდინარე, „თანამედროვეა“. ეს, ასე ვთქვათ, თანამედროვეობის ფოლკლორული გაგებაა, უფრო ზუსტად, ფოლკლორული თანამედროვეობაა. სწორედ ამ ფოლკლორულ თანამედროვეობაში ვლინდება ზემოთ აღწერილი მოვლენა სრული სიცხადითა და პარადოქსულობით. თუმცა, ეს პარადოქსულობა არაფოლკლორულია, იგი ფოლკლორისთვის ორგანული მოვლენის გონებაჭერეტიით აღქმით მიღებული შთაბეჭდილებაა, რისი საფუძველიც ის მეტაესთეტიკური განსხვავებაა, რომელიც ფოლკლორულსა და არაფოლკლორულ კულტურებს შორის არსებობს. ფოლკლორი თავად არაფერს პარადოქსულს ამ მოვლენაში არ ხედავს და უმტკივნეულოდ ითავსებს იმას, რაც ვერაფრით თავსდება პროფესიული ხელოვნების ფარგლებში და თუკი ამ უკანასკნელში მაინც იჩენს თავს, მხოლოდ მცირედი დროით, ძირითადად, მხატვრულ-ესთეტიკურ ეპოქათა გასაყარზე, რასაც, როგორც წესი, ძველის ძირეული სახეცვლა ან, სულაც, ძველის ახლით ჩანაცვლება მოჰყვება ხოლმე.

რატომ არ შეინიშნება ფოლკლორში მსგავსი რამ, მით უმეტეს, როგორც აღვნიშნეთ, ზეპირობა გამორიცხავს წინარე ესთეტიკური მოდელების მექანიკურ შემონახვას? რით შეიძლება აიხსნას ის, რომ ერს საუკუნეების მანძილზე გამომუშავებული აქვს მხატვრული აზროვნების საკუთარი პრინციპები, ამ პრინციპების შესატყვისი მხატვრული ენა, რომელიც ევოლუციურად ვითარდება, რთულდება, განიცდის ნაირგვარ მეტამორფოზებს და ევოლუციური განვითარების მაღალ სტადიებზე, ახლად შემუშავებული სახისმეტყველების ნორმების პარალელურად (!), იგივე ერი *ქმნის* ისეთივე ნიმუშებს, როგორსაც საუკუნეების წინათ და ამავე საუკუნეთა მანძილზე *ქმნიდა*, ინახავდა, ამუშავებდა და რეპროდუცირებდა?! *მეტყველებს* იმავე მხატვრულ ენაზე, რაზეც ამ ნაწარმოებების თავდაპირველი *ავტორი* – გარდასულ ეპოქათა კრებითი სუბიექტი (*Áóñáá*, 1966) *მეტყველებდა*?! ანდა, რა უშლიდა ხელს ამ კრებით სუბიექტს შეენარჩუნებინა წეს-ჩვეულებები, მაგრამ გარდაექმნა, „გაეთანამედროვებინა“ მხატვრული ენა, ანუ მოეხდინა ესთეტიკური ცნობიერების ერთგვარი სტანდარტიზაცია, რაც სრულიად ბუნებრივი მოვლენა იქნებოდა ინდივიდუალური ხელოვნების ესთეტიკის თვალთახედვით?!

ჩვენი აზრით, ამ მოვლენის ახსნა მხოლოდ ესთეტიკურ პლანშია შესაძლებელი. ვფიქრობთ, მას განაპირობებს ფოლკლორის ესთეტიკური პოლისტადიურობა, რომლის საფუძველიც ფოლკლორის შემქმნელი კრებითი სუბიექტის (*Áóñáá*, 1966). ტევადი ესთეტიკური ცნობიერებაა. ზოგადად იდეა ფოლკლორის პოლისტადიურობის შესახებ ფოლკლორისტიკისთვის ახალი არ არის. მაგალითად, იგი მკაფიოდ აქვს გამოთქმული ი. ზემცოვსკის ნაშრომში “*Í ãñ ãñ ãñ ã òç ã è è ñ ãðà ã ï ï ñü*” (Çàì òñ ãñèè, 1977), ოღონდაც მასთან აქცენტი ფოლკლორის ონტიურ თავისებურებებსა და სოციალურ-ისტორიულ ბუნებაზეა გადატანილი. ჩვენ კი გვსურს გამოვთქვათ მოსაზრება ფოლკლორის ესთეტიკურ პოლისტადიურობის შესახებ, რადგანაც ვთვლით, რომ პოლისტადიურია, პირველ რიგში, მისი ესთეტიკური ბუნება, რომელიც ერის ცხოვრების მოცემული დროით-სივრცული მონაკვეთის ვერტიკალურ განასერში ფოლკლორის ესთეტიკურ მრავალსახეობად წარმოგვიდგება.

ვფიქრობთ, პროფესიული ხელოვნებისაგან განსხვავებით, ფოლკლორში გაფართოებულია სამყაროს ესთეტიკური ათვისება-გადამუშავების ფარგლე-

ბი. სპეციფიკურია თავად ესთეტიკური სუბიექტ-ობიექტის დამოკიდებულება. ფოლკლორული სუბიექტი, ანუ ფოლკლორული კულტურის შემქმნელი, ამთვისებელი და მუდმივი ინტერპრეტატორი, ახერხებს ქრონოლოგიურად დაშორებული ისტორიული ეპოქების ესთეტიკური მოდელების შემონახვას; ის კი არ ანაცვლებს ერთიმეორეს, არამედ აფართოებს საკუთარი ესთეტიკური ცნობიერების საზღვრებს, რომელშიც მუდმივი ქმნადობის პრინციპით, უმტკივნეულოდ თანაარსებობს განსხვავებული ესთეტიკური ბუნების ფოლკლორული ნაწარმოებები.

ფოლკლორი ტრადიციული ხელოვნებაა და აქ ახალი მხატვრულ-სააზროვნო სისტემა წინარეს მოშლის, გადალახვის, ძველის აფეთქების გარეშე ახერხებს თვითდამკვიდრებას ((Çai õi aññéé, 1977:94). სწორედ ამიტომ, ფოლკლორში არ ხდება ერთი მხატვრული მეთოდის მიერ მეორის სწრაფი ცვლა. აქ საქმე გვაქვს თანაარსებული მეთოდების სისტემის თანდათანობით და ნელ სახეცვლასთან (Áónãã, 1966). სხვადასხვა ესთეტიკური მიმართების, ესთეტიკურ სუბიექტსა და ობიექტს შორის არსებული რეალური, ვიტალური კავშირ-ურთიერთობების მოხსნისა და ესთეტიკურ ურთიერთობაში შენახვის განსხვავებული ხარისხით ნიშნდებული ნაწარმოებების თანაარსებობა ადასტურებს „ერთიანი კრებითი სუბიექტის“ (Áónãã, 1966) უნიკალურ კოლექტიურ უნარს შეითავსოს, ერთიან ესთეტიკურ ცნობიერებაში უკონფლიქტოდ მოაქციოს ის, რაც ვერ თავსდება პროფესიულ ხელოვნებაში.

ჩვენი აზრით, ეს ყველა ერის ფოლკლორის ზოგადი ესთეტიკური კანონზომიერებაა, რომელიც განსაკუთრებით მკაფიოდ ქართული მუსიკალური ფოლკლორის აქტივში არსებული ნაწარმოებების მაგალითზე იკითხება. ვფიქრობთ, ეს რამდენიმე მიზეზით შეიძლება აიხსნას: 1) როგორც ჩანს, ქართველი ხალხის ესთეტიკური ცნობიერება გამოკვეთილი მრავალსახეობითა და ტევადობით ხასიათდება; 2) ქართველი ერის ზეპირმა მესხიერებამ ხანგრძლივად შემოინახა მსოფლმხედველობრივ-ესთეტიკური განვითარების განსხვავებულ ეტაპებზე შექმნილი მუსიკალურ-ფოლკლორული ნიმუშების ფართო სპექტრი, რაც შესაძლებელს ხდის მათ რეტროსპექტულ განხილვასა და ისტორიულ უკუფენას; 3) ქართულ ხალხურ მუსიკაში შეიქმნა ურთულესი მხატვრული ნიმუშები, რომელთა გვერდითაც მარტივი მუსიკალურ-ესთეტიკური სტრუქტურის სიმღერებიც განაგრძობდა არსებობას. ამდენად, ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში თვალში საცემია მხატვრული აზროვნების ისტორიული განვითარების ძალზე ფართო ამპლიტუდა, რაც ნათლად წარმოაჩენს მის ესთეტიკურ პოლისტადიურობას.

დამონმებული ლიტერატურა

Áú ÷éi á, Á. (ðãã.) (1986). *Èñò ï ðèy ýñò àò è-àñéí é ï ñéè*, ò. I. ì ñéãã: *Èñéõñò áí*.

Áónãã, Áèèõ ð. (1966). *Ýñò áò èèà ò ï èúééí ðã*. Èáí éí ðããã: *Í áóèã*.

Çai õi aññéé, Èçãééé. (1977). *Í áðí áí ày ï óçú èã è ñí áððáí áí í ñò ù*. Á ná.: *Áí ðéí ááí éí , Àèãé-ñáí àð è Áónãã, Áèèõ ð (ðãã.)*. *Ñí áððáí áí í ñò ù è ò ï èúééí ð*. còð. 57-58. ì ñéãã: *Í óçú èã*.

Ì àòèããñéé, Èã ðù. (1977). *Cí áððáí áí í ñò ù è èí ñò ðéí áí ò àéúí ày ï óçú èã ááñí èñúí áí í é ò ðããéðéè*. Á ná.: *Áí ðéí ááí éí , Àèãéñáí àð è Áónãã, Áèèõ ð (ðãã.)*. *Ñí áððáí áí í ñò ù è ò ï èúééí ð*. còð. 87. ì ñéãã: *Í óçú èã*.

Ì èããéù, Ðáóéù. (1961). *Èçãðáí í ú á ï ðí èçããááí éy*. Ì áð. ñ èñí áí ñéí ã . ì ñéãã: *Èñéõñò áí*.